

I. EDITORIAL

Frontiere interdisciplinare și puncte de trecere

Mihai Dinu Gheorghiu

Revista *Psihologia Socială* și-a propus să publice un dosar dedicat (psih-)sociologiei literaturii, dintr-o perspectivă deopotrivă istorică și actuală, având în vedere cercetările care se înscriu în acest domeniu, în România și în afara ei. Psihologia socială este ea însăși o disciplină „de frontieră”, cu fațete multiple, recomandându-se uneori ca psihosociologie, alteori socio-psihologie, astfel încât relația interdisciplinară să poată fi de fiecare dată reexaminată. În numărul precedent al revistei noastre au fost puse în discuție raporturile dintre istorie și sociologie, cu cele două discipline de frontieră, istoria socială și sociologia istorică. De această dată ne-am propus să abordăm un univers multidiscplinar care la prima vedere pare ancorat în perimetrul unei singure științe sociale, sociologia literaturii, cu declinările ei, critică sociologică sau socio-critică. Sociologia literaturii sau sociologie literară? Diferența nu e de detaliu, pentru că e subînțeles raportul ierarhic dintre cele două lumi, cea a științei sociale și cea a literaturii sociale. Sociologia literară își poate aroga drepturi nepermise sociologiei literaturii, ea este cea care poate prescrie sociologiei o scriitură literară, identifica un stil propriu, urmări „singularitatea estetică a operelor” și reprezentările lor sociale. Producția științifică a sociologilor este îndeobște arondată sociologiei literaturii, în vreme ce literații sunt cei care au reușit să-i facă sociologiei literare un loc în lumea literelor, alături de istoria și teoria literară. Un studiu consacrat istoriei sociale a științelor sociale ne-ar putea arăta etapele parcurse în procesul de instituționalizare a disciplinelor respective, prin mijoace specifice, pornind de la articole, cărți, teze de doctorat, cursuri universitare și poziții ocupate în lumea academică și a cercetării¹.

Una dintre cărțile care permit înțelegerea condiției și istoriei sociologiei literaturii este cea a lui Gisèle Sapiro, *La sociologie de la littérature* (Paris, La Découverte, 2014, ediție nouă în 2024), tradusă în numeroase limbi (bine ar fi și în română). Tabla de materii este instructivă pentru înțelegerea acestui spațiu specific (un „sub-câmp”, în vocabularul sociologiei lui Pierre Bourdieu) care poate fi anexat sociologiei literaturii. Primul capitol, „Teorii și apropieri sociologice de literatură”, regroupează istorici literari „clasici”, precum Hippolyte Taine și Gustave Lanson, deopotrivă „proto-sociologi”, apoi filosofi marxiști, precum Lukács și Sartre sau Lucien Goldmann, dar și reprezentanți ai științelor comunicării, ai structuralismului genetic, pe Theodor Adorno din școala de la Frankfurt, ai *cultural studies* (Richard

1. În ce privește sociologia românească, o primă încercare în acest sens a fost făcută de Cătălin Zamfir și colaboratorii, v. Zamfir, Cătălin, Filipescu, Iancu (coord.), *Sociologia românească 1900-2010. O istorie socială*, 2014.

Hoggart, Raymond Williams), Louis Althusser și școala lui, apoi curente majore din sociologia americană, funcționalismul și interacționismul simbolic (Everett Hughes, Howard Becker). În acest decor teoretic este plasată „teoria câmpurilor” a lui Pierre Bourdieu, din anii 1970, studiile sale asupra literaturii ocupând într-adevăr o poziție centrală în opera lui. Fără a putea enumera toate referințele teoretice consemnate în paginile (25) acestui capitol, prezența literaturii în operele filosofice și științifice majore vreme de mai bine de două secole este edificatoare. Cum pot fi ele „recuperate” pentru o sociologie a literaturii rămâne o întrebare cu răspunsuri multiple.

Cel de-al doilea capitol, „Condițiile sociale de producere a operelor”, este și el de o largă varietate tematică: controlul ideologic al literaturii, rolul social al scriitorului (cu problema angajamentului politic al acestuia – unde scriitorul apare în postura de intelectual, dar „sociologia intelectualilor” nu se confundă cu cea a literaturii; problematica diviziunii muncii intelectuale/literare, odată cu apariția unui grup expert (criticii și istoricii literari); dimensiunea economică a vieții literare, unde un loc central le revine celor „două piețe” definite de Bourdieu în economia bunurilor simbolice; și problematica autonomiei câmpului literar sau „ireductibilitatea valorii estetice la valoarea că marfă a operei” (Sapiro, 2024, p. 39). Adiacente sunt aici studiile privind istoria cărții și a editurilor, prima „față” a sociologiei literaturii reprezentată de Robert Escarpit (*Sociologie de la littérature*, 1958/1978) și de Raymond Williams (cu mai multe titluri). Se înscriu în continuare și studiile privind „recrutarea socială” a scriitorilor (se evită „originea”), scriitorii reprezentând o elită, în măsură să-și impună propriile instituții. Acest capitol acordă spațiu și metodelor de analiză: analiză corespondențelor multiple în măsură să obiectiveze structura câmpului literar, analiza de rețea în ce privește măsurarea reputațiilor (recunoașterii) autorilor.

Capitolul al treilea este dedicat „Sociologiei operelor” și cuprinde tematic psiho-sociologia reprezentărilor sociale, unitățile colective, precum școlile, curente și genurile literare, munca de redactare, raporturile literaturii cu identitatea, literatura postcolonială etc.

Al cincilea și ultimul capitol este cel al „Sociologiei receptării”, unde se înscriu „instanțele de mediere”, care asigură consacrarea: acordă premiile literare, receptarea critică și efectele ei, circulația internațională a operelor literare, dar și sociologia lecturii, anchetele asupra cititorilor, și încă altele.

Mobilizarea tuturor acestor referințe este impresionantă. Ea demonstrează atât anvergura internațională a disciplinei, cât și varietatea perspectivelor din care este abordată. În concluziile cărții, Gisèle Sapiro semnală acest paradox, faptul că, deși slab instituționalizată, sociologia literaturii este în măsură să stimuleze reflecțiile celor două discipline care-i sunt constitutive (p. 107). Și menționează situația analogă a altor discipline bicefale: sociologia profesiilor, sociologia educației, sociologia economică etc. Sunt spații deschise, cu geometrie variabilă, în care disciplinele își pot permite să fie indisciplinate.

O demonstrează și bibliografia corpolentă care însoțește cartea, în care multe titluri au trecut granița spre alte spații intelectuale. Am încercat să număr autorii cei mai citați și care formează coloana vertebrală a lucrării: G. Sapiro (24); Pierre Bourdieu (14); Anna Boschetti (7); Pascale Casanova (6); Anne-Marie Thiesse (6); Christophe Charle (5); J. Meizoz (5); R. Williams (5); N. Wolf (5); F. Moretti (4)... Autorii străini prezenți sunt, cu puține excepții, traduși în franceză.

În această bibliografie figurează și două tinere autoare române, Lucia Dragomir (*L'Union des écrivains. Une institution littéraire transnationale à l'Est. L'exemple roumain*, Paris, Belin, 2007) și Ioana Popa, *Traduire sous contraintes 1947-1989. Littérature et communisme* (Paris, CNRS éditions, 2010). Cea dintâi carte este un studiu monografic asupra Uniunii Scriitorilor și amândouă sunt la origine teze de doctorat, care nu și-au găsit (deocamdată) editori în România. Un bun exemplu pentru intensificarea circulației internaționale a cercetării

științifice după 1990 și în același timp pentru dominanta francofonă a studiilor de sociologie a literaturii. Să explice asta slabul interes al editorilor români pentru asemenea studii?

Câteva observații privind condiția sociologiei literaturii în România pot aduce răspunsuri fie și parțiale la această întrebare. Întâmplarea, mai mult sau mai puțin, a făcut ca în perioada în care pregăteam acest dosar tematic să apară într-o nouă ediție *Critica sociologică* a lui Ion Vasile Șerban; prima ediție a cărții din 1983, republicată în 2024 la editura Tracus Arte, cu o prefață de Carmen Mușat (profesoară la Facultatea de Litere a Universității București și directoroarea săptămânalului *Observator cultural*, fondat cu mulți ani în urmă de Ion Bogdan Lefter). Ion Vasile Șerban (1942-2005) a fost unul dintre pușinii autori dedicați sociologiei literaturii înainte de 1990, iar cărțile lui (tot în 1983 publicase și un alt volum, *Literatură și societate*) avuseseră parte de un real interes, după cum se poate vedea și din „Dosarul de receptare critică” de la finalul acestui volum. Critici literari prestigioși precum Dumitru Micu sau Nicolae Manolescu și „teoreticieni” ai literaturii precum Adrian Marino au salutat cartea la apariție, foști studenți, precum Iulia Popovici, i-au omagiat în anii 2000 personalitatea. Sociologia literaturii și critica sociologică se înscriau într-o mișcare mai amplă din spațiul teoriei și criticii literare de deschidere spre o literatură științifică sustrasă controlului ideologic, fără a-l denunța ca atare. Un spațiu de referință filosofică, în care marxismul era inclus ca un interlocutor posibil, nu impus.

Carmen Mușat, în prefața amintită, definește critica sociologică ca „disciplină de frontieră”, inspirată de unul dintre autorii critici ai disciplinei, James F. English, care, în 2010, îi deplângea declinul, pulverizată într-o multitudine de alte profiluri teoretice și disciplinare (studii culturale, postcoloniale, de gen etc.)¹. O dispariție aparentă, deoarece sociologia continuă să alimenteze o producție intelectuală diversă și să-și justifice prezența, în ciuda frontierelor interdisciplinare „poroase”, care permit fuga de capital cultural spre alte orizonturi. Pornind de aici se poate reconstitui o întreagă tradiție a studiilor interdisciplinare, care au făcut un loc recunoscut în viața academică și sociologiei. În prefață sunt menționate condițiile care au permis, în România „comunistă”, reconectarea la spațiul intelectual occidental, grație celor care au putut circula „afară” și au adus în bagaje la întoarcere o literatură de ultimă oră: „Devenise tot mai evidentă, în cărțile universitarilor români, apărute în anii '70 și '80, influența exercitată de unii dintre cei mai cunoscuți lingviști, sociologi, critici, istorici și teoreticieni literari europeni, cu care mulți dintre universitarii români de vârf aveau un dialog susținut” (p. 14). Studiile reunite de Ion Vasile Șerban în cele două volume complementare sunt în mare parte tributare epocii, nevoii de a introduce o literatură, științifică și beletristică, care avea un statut de universalitate, și a se sustrage astfel controlului ideologic de pe atunci „suveranist”.

Poate surprinde de aceea definirea criticii sociologice ca o modalitate de impunere și control a frontierei care separă două universuri distincte, unde critica literară stă de strajă autonomiei operelor literare: „Critica sociologică nu aparține în niciun fel domeniului cercetărilor sociologice, fiind o formă de critică literară... Societatea, obiectul sociologiei, rămâne cu totul în afara finalității critice, ea situându-se în anterioritatea și exterioritatea operei literare” (p. 75). Afirmății apodictice care interziceau de fapt traversarea frontierei dintre sociologie și literatură, descalificând implicit critica socială, absentă din cartea lui Ion Vasile Șerban, totuși atât de necesară în societatea românească a vremii, cât și în literatura ei, atunci ca și acum.

1. J.F. English este autorul unui studiu al cărui titlu amintește de *Economia bunurilor simbolice* (Pierre Bourdieu): *The Economy of Prestige. Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value*. Cambridge, Harvard University Press, 2008.

